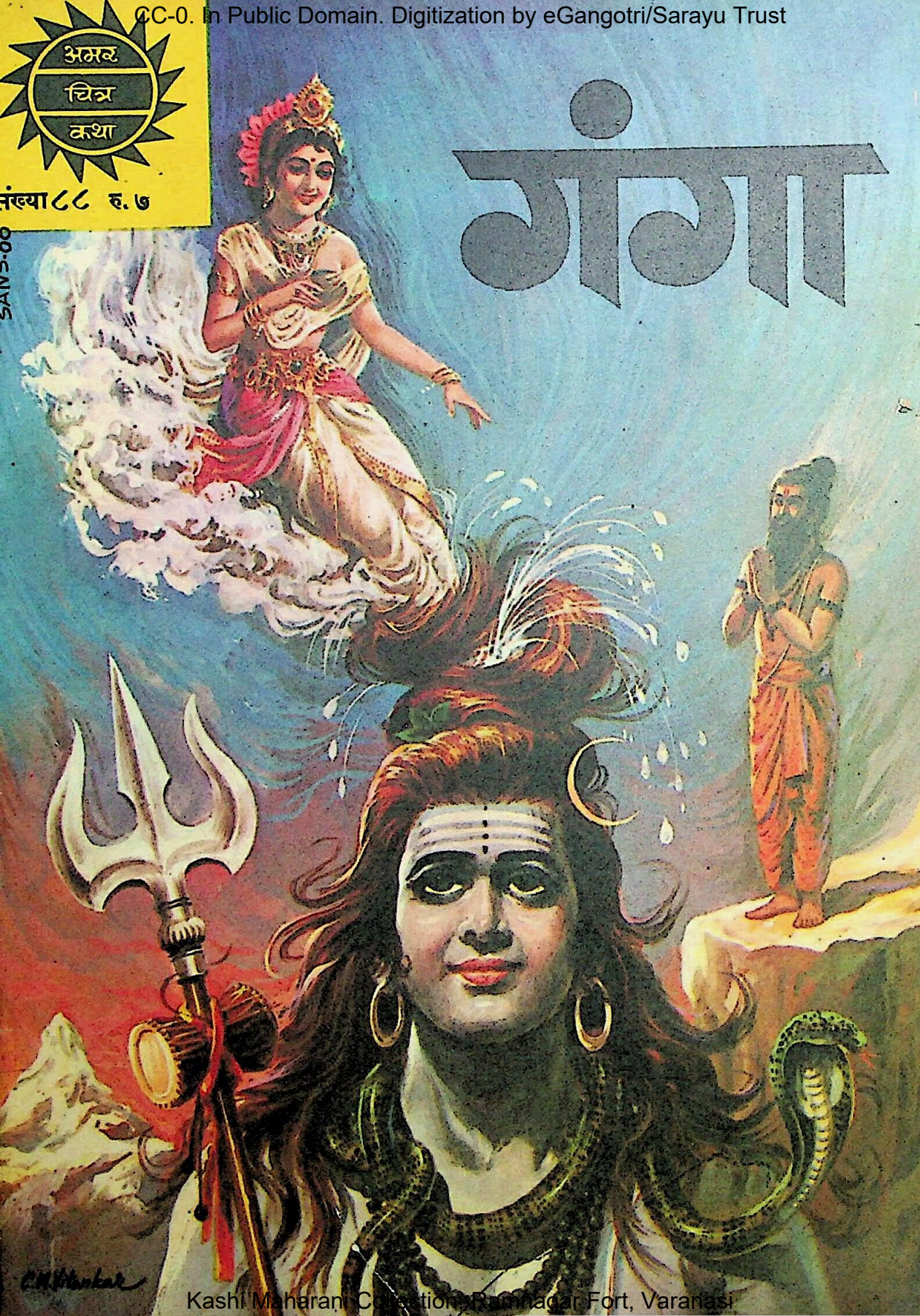

SARAYU-00

गंगा

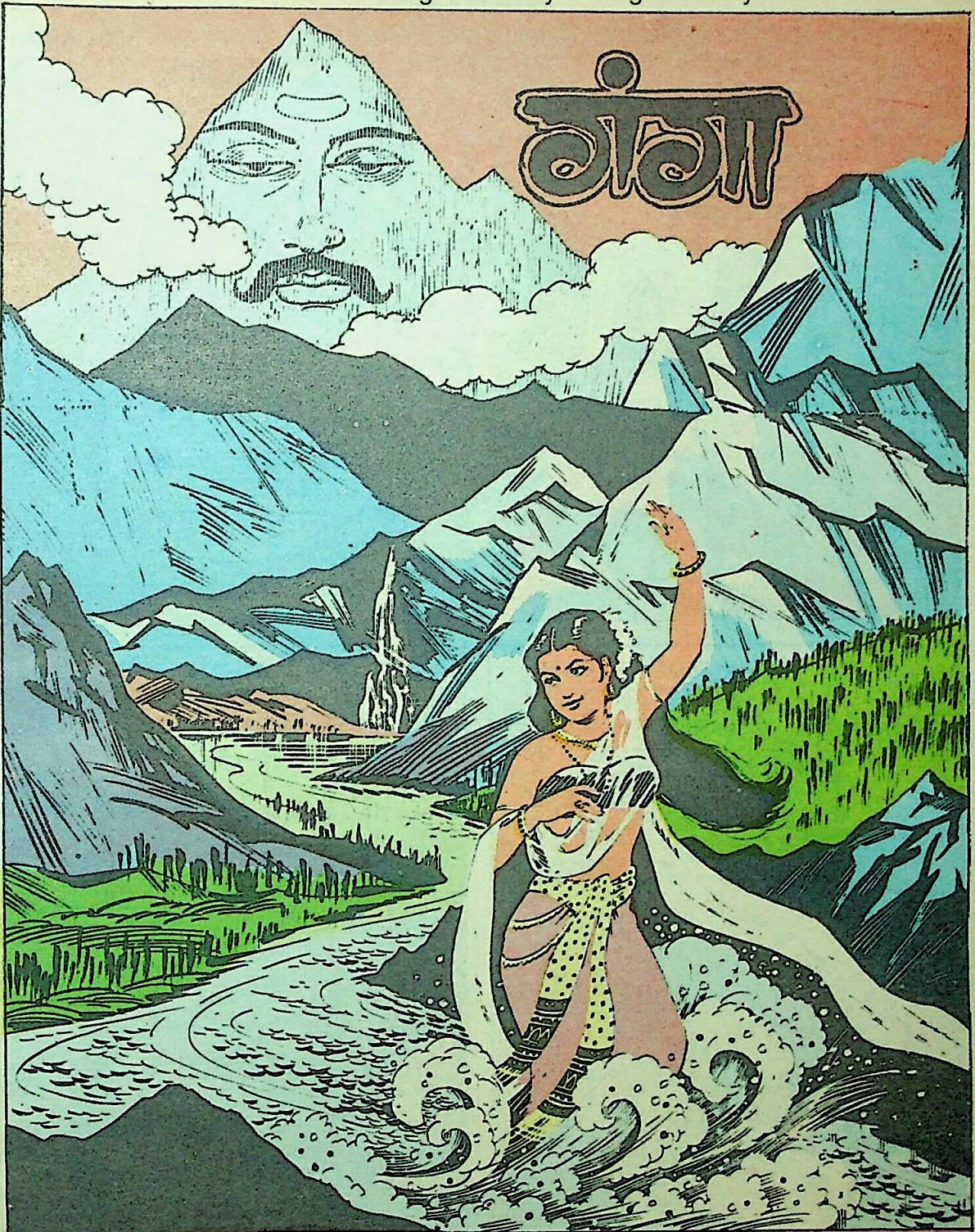
अद्य गंगां विना भारतस्य कल्पनाम् अपि कर्तुं न शक्यते। परंतु महाभारतं रामायणं च अनुसृत्य एतादृशः अपि कालः व्यतीतः अभवद् यत् तदा एतस्यां पृथिव्यां गंगायाः अस्तित्वमेव नासीत्। प्रायः भगीरथद्वारा गंगा-आनयन-कालपर्यन्तम् गंगायाः अस्तित्वं पृथिव्यां नासीद् इति कथयितुम् अपि शक्यते एव। भगीरथेन स्वपूर्वज-सगरस्य उद्धृत-पुत्राणाम् आत्मोद्धारार्थम् एतद् गुरुतरं कार्यं सम्पन्नं कृतम्। सगरपुत्रैः कपिल-ऋषीणाम् अनादरः कृतः आसीत्। अनादर-फलस्वरूपेण ऋषिकोपाग्निना एते सगरपुत्राः भस्मीभूताः जाताः आसन्। अन्तिमसंस्कारैः विना एव एतेषाम् अकाल-मृत्युः। अतः एव एते नरकभागिनः अभवन्। कालान्तरेण कपिल-ऋषिः बोधितः जातः। तदा अनेन भगीरथस्य पितामहः अंशुमान् सम्बोधितः यत् पवित्रस्वर्गा अस्याः पावन-तया सह एव पृथिव्योपरि आनेतव्या अस्याः च जलं सगर-पुत्रभस्म स्पृशतु ततः सगरपुत्राणां पापप्रक्षालनं भवितुं च शक्यते। तदा एतेषां स्वर्गप्राप्तिः अपि सम्भवति। (मरण-सन्नस्य वा मृत्युं गतस्य वा हिन्दोः मुखे गंगाजलसिञ्चनस्य प्रथायाः आधारः अनेन प्रसंगेन जनमान्यतां प्राप्यः स्याद् इत्यपि सम्भवति।) अंशुमान् अस्य पुत्रः दिलीपः च अपि गंगां पृथिवीं आनेतुम् असमर्थौ अभवताम्। महाभारतं रामायणं च अनुसृत्य एतद् महत्कार्यं स्वस्य अतुल्यनिष्ठया अखण्डसाधनया च भगीरथेन पूर्णं कृतम्।

यद्यपि पौराणिकी-गाथाः पूर्णरूपेण यथार्थतया मान्यतां न गच्छन्ति तथापि एतासां काव्यमय-अतिशयोक्तिषु अपि सत्यतायाः छटाः प्राप्यन्ते एव। सिन्धु-गंगातः दूरस्थः राजस्थानस्य मरुप्रदेशः एवमेव संसृजयति यद् भारत देशे गंगायाः अस्तित्वं नासीद् इति कश्चित् कालः आसीदेव। अनेन सहजतया कल्पनां कर्तुम् अपि शक्यते यत् पावन-गंगाजलाभावेन जनैः किमत्कष्टानि अनुभूतानि यदि एवम् आसीत् तदा भगीरथेन गंगानयनस्य यत्कार्यं कृतं तद् गुरुतरमेव आसीद् इत्यत्र न सन्देहलेशः। तथा च महा-काव्येषु अस्याः वर्णनं गुणगानं च सर्वथा उचितमेव।

संस्कृत-प्रकाशन-माला क्रमाङ्कः ४
विद्वत्संस्कृत प्रतिष्ठानम्
इत्यस्य साहाय्येन

संस्कृतानुवादकः
पं. गुलाम दस्तगीर

SANS. 98

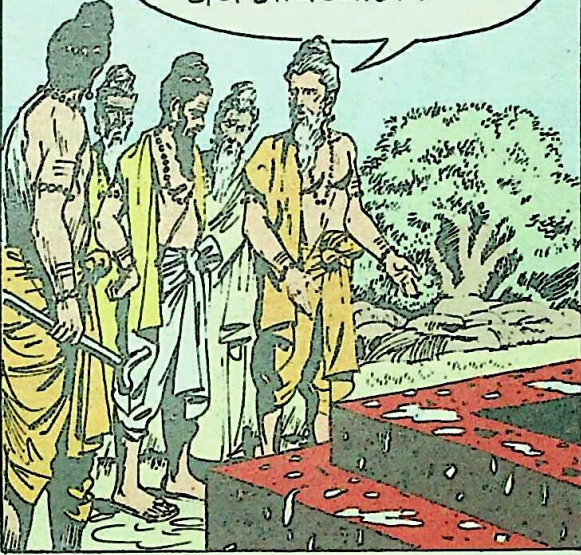
रूपवती, पुनीता, वृद्धेच्छा-शक्तिशालिनी गंगा परवतराज- हिमालयस्य
जेष्ठा कन्या। स्वस्मत्पर्के आगच्छत्- प्रत्येक-वस्तु
पावनं कर्तुं सक्षमा एषा।

एकस्मिन् दिवसे ब्रह्मदेवस्य नेतृत्वे देवगणाः पर्वतराज हिमालयं प्रति आगताः।

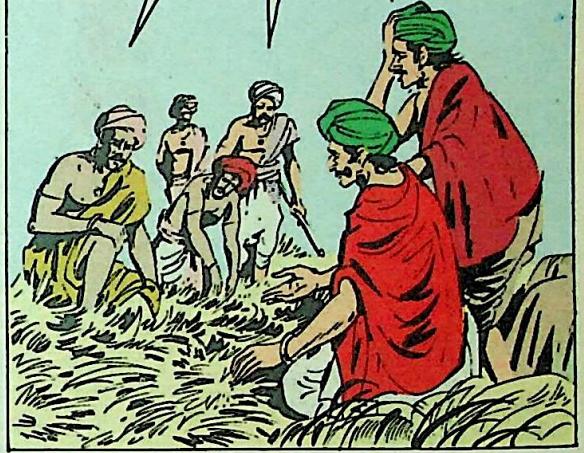

तेषु दिनेषु गंगां विना भूलोके सज्जनानां जीवनं दुर्भरम् अभवत्।

अस्माकं यज्ञः अपि स्थगितः।
एतादृशी दृशा स्यात् तदा देव-
तानां कोपभाजनपराः एव
वयं भविष्यामः।

मासानां कठोरपरि-
श्रमः व्यर्थतां गतः। एकस्यां
रात्रौ एव अस्माकं
सस्यानि नष्टानि।

लुप्तकैः अस्माकं
बालकाः अपि हुताः
अस्माभिः किं
आचरितम्
ननु?

अन्ते-

गुप्तशत्रूणां पुरतः अस्माकं
वशीकरणम् अपि न चलति।
शेषजीविताः वयं चलायामः
गुह्यासु च प्रच्छन्नाः
भवायामः।

एते रहस्यमयाः अत्याचारिणः असुराः दिवसे समुद्रे प्रच्छन्नाः भूत्वा
रात्रौ बहिरागत्य लोकान् त्रस्तान् कुर्वन्ति स्म।

मया ज्ञातं यत् ते
जनाः गुहासु
प्रच्छन्नाः।

चिन्ता मा भवतु।
तत्रापि तान् अभि-
धावामः।

तेषु एकः अपि
न रक्षणीयः।

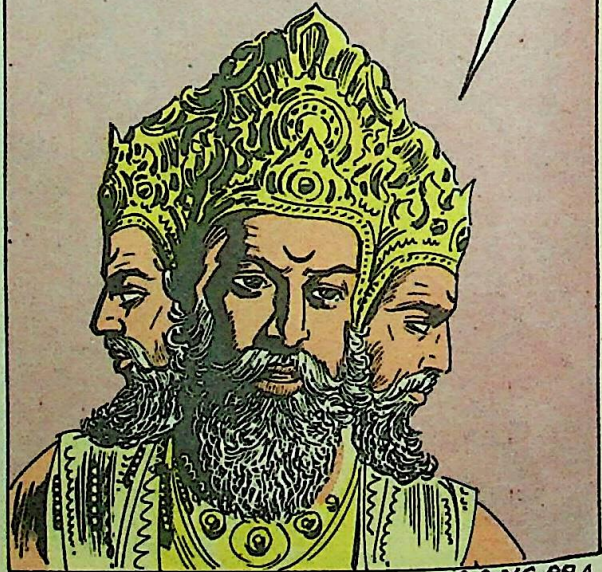

स्वर्लोके देवगणाः भूलोके संत्रस्तजनानां पीडया चिन्ताक्रान्ताः। तेषां
सभा अभवत्।

स्वहितार्थं नयं भूलोकस्थ-
सत्पुरुषाणां सहायतां कुयन्मि।
परं कथम्? भूलोकः केन
संत्रस्तः क्रियते इत्यपि
अस्माकम् अज्ञानम्।

ब्रह्मदेवेन
संस्मृतम्-

अस्माभिः
विष्णोः साहाय्यं
प्रार्थनीयम्। विष्णुः
तान् जानीयात्।

ते विष्णुं प्रति गताः ।

भगवन्, भूलोके सज्जनानां
रहस्यमयाः शत्रवः । तेषां नाशः कथं
कार्यः ? ते शत्रवः दिने कुत्र प्रच्छन्नाः
भवन्ति ?

समुद्रतले ।

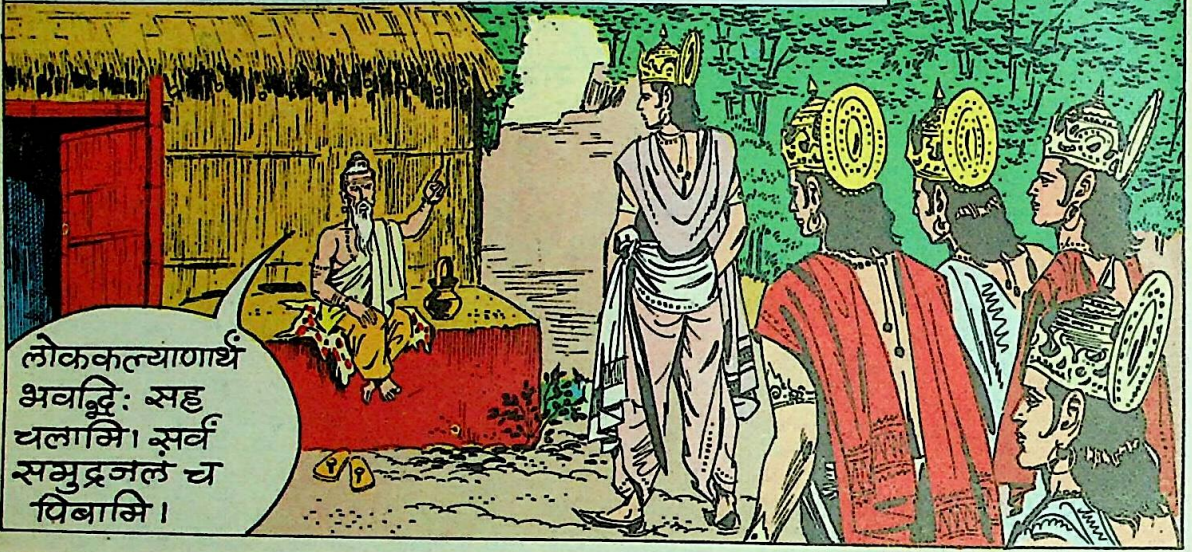
तेषां नाशार्थं समुद्रः शुष्कः
करणीयः । अगस्त्यमुनिं
प्रति गम्यताम् । अयमेव
भवतां सहायदाने
समर्थः ।

अधुना अगस्त्यमुनि-
समीपं गत्वा निवेदनं
करणीयम् ।

अगस्तमुनिना सर्वा वार्ता श्रुता ।

यदा ते सर्वे समुद्रतीरे आगताः तदा-

अपेक्षितकार्यार्थं
सिद्धाः लिखत ।

यदा अगस्तेन समुद्रजलं पातुं प्रारंभः कृतः तदा दुष्टाः असुराः
प्रकटिताः अभवन् ।

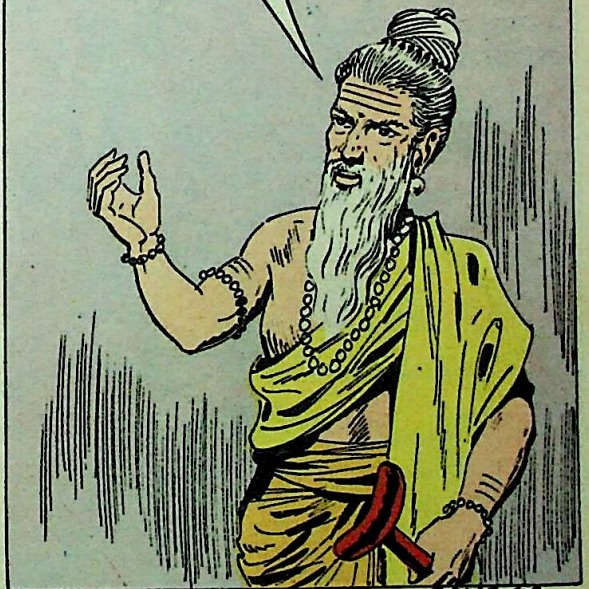
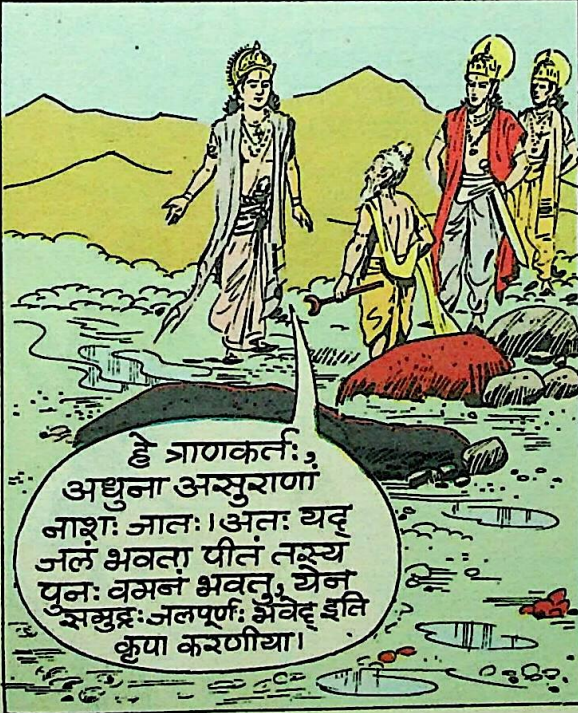
देवगणाः तान् अभ्या-
क्रमन् ।

घातकाः न
रक्षणीयाः ।

असुराः सर्वे पराजिताः तदा देवगणैः
अगस्त्यमुनिः पुनः विज्ञापितः ।

एदद् कर्तुम् असमर्थः ।
तस्य जलस्य पचनमपि मया
कृतम् । अधुना समुद्रपूरणार्थं
अन्यः कः अपि उपायः
भवद्भिः संशोधनीयः ।

देवानां ध्याने नागतं तत्र किं कर्तव्यमिति । अतः ते पुनः ब्रह्मदेवं प्रत्यागताः ।

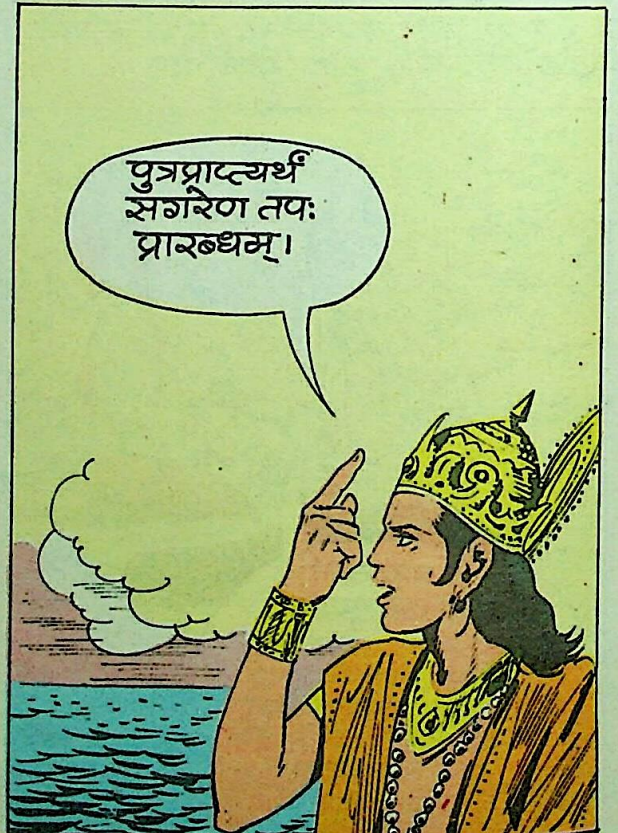
देवैः बहुवर्षाणि प्रतीक्षा कृता । परं
किमपि न जातम् । ततः ते विष्णुं
प्रति गताः । तत्र -

चिन्ता मा करणीया ।
राजा सगरः अस्य उत्तरा-
धिकारिणः च पुनः जलेन
समुद्र परिपूरणार्थं
कारणं भविष्यन्ति ।

परन्तु
सगरस्य
न हि कः
अपि पुत्रः ।

पुत्रप्राप्त्यर्थं
सगरेण तपः
प्रारब्धम् ।

तस्मिन् समये भगवान् शिवः भूलोके सगरराजस्य, अस्य च केशिनी,
सुमतिः च इति पत्नीद्वयस्य पुरतः प्रकटतां गतः।

अहं युष्माकं भक्त्या
प्रसन्नः। युष्माकम्
अनेकपुत्राः
भविष्यन्ति।

भवतः एका राज्ञी
८०००० वष्टि-सहस्र-
मित स्वाभिमानि-परा-
क्रमी-पुत्रवती भविष्यति।
किन्तु एते सर्वे सन्तानेन
विनेव मृत्युं गमि-
ष्यन्ति।

परम् अपरा राज्ञी एक-
पुत्रवती एव भविष्यति।
येन भवतः वंशपरम्परा
चलिष्यति।

यथास्मये पत्नीद्वयेन अपि पुत्राः प्रसूताः । राजा सगरः हर्षेतिपुल्लः च ।
तेन निर्धनिकेभ्यः यथेष्टं दानं दत्तम् ।

कालान्तरेण पुत्राः प्रौढाः जाताः । ६०००० (षष्टिसहस्रमिताः) सुमतिपुत्राः वीराः
बलवन्तः चापि । एते राजकीयकर्तव्ये अपि जागरुकाः ।

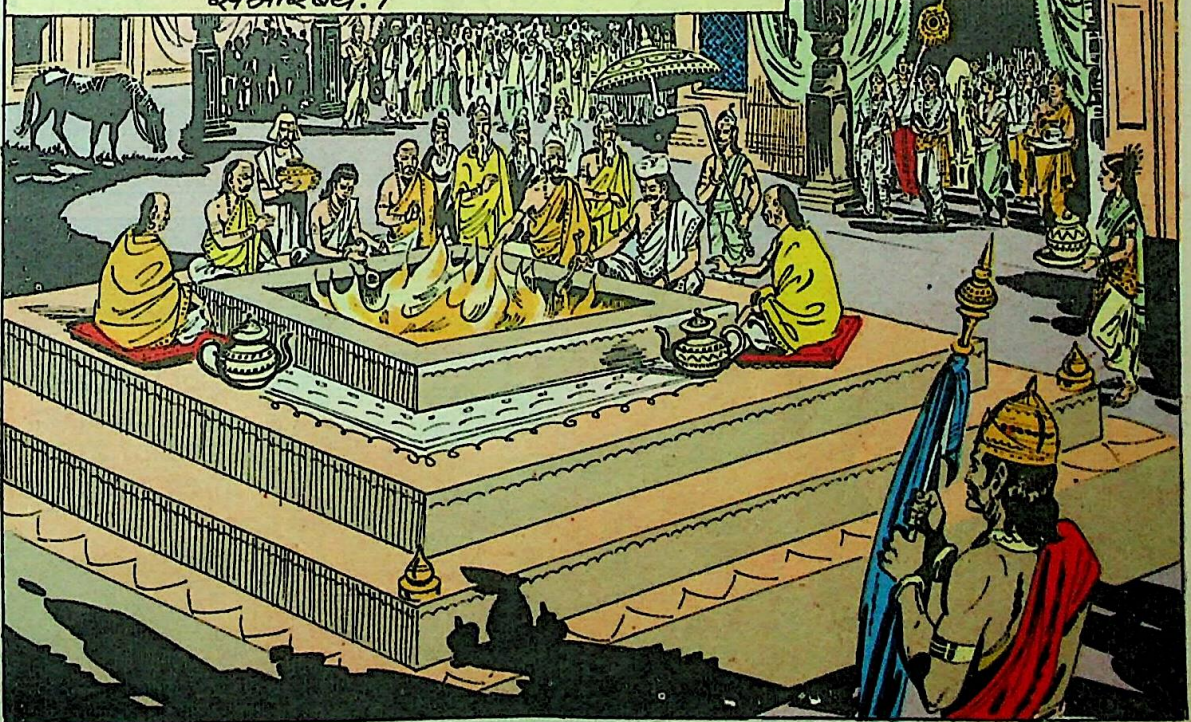
युद्धानि जेतुं
रथविद्या आवश्यिका
अस्माकम् । वयं
राजपुत्राः ।

मम सुन्दराः बाणाः
कुत्र वर्तन्ते ? प्रत्येक राजकुमार-
समीपे उच्चोच्चम् शस्त्रास्त्राणि
आवश्यकानि, यैः सर्वाः प्रजाः
संरक्षणीयाः ।

किन्तु राज्ञी-केशिनी-पुत्रः महान् असंजसः अतीव दुष्टः च।

परन्तु असंजसस्य पुत्रः अंशुमान् महान् दयालुः विवेकशीलः चाप्रजा-
जनानाम् अपि अरुणोपरि रूनेहातिशयः। एकदा संगरराजेन अश्वमेधयज्ञः
समारब्धः।

इन्द्रेण बलि-अश्वः निभृतम् अपहृतः ।

बलि- अश्वपहरणज्ञानान्ते यज्ञं यजमानाः पुरोहिताः सगरः च ६००००
(षष्टिसहस्रमित) पुत्रान् सम्बोधितवन्तः यत्-

सगरपुत्रैः सर्वा पृथ्वी अपि आक्रान्ता, तथापि अश्वः नैव प्राप्तः ।
अन्ते-

यदा ते पाताल गतवन्तः —

कतिपयसमयः अश्वशोधने
व्यतीतः।

पाताललोके गमनार्थं
पृथिव्याः उत्खननं
सगरपुत्रैः कृतं तदा
भूलोकवासिनः भयभीताः
अत्र-तत्र च पलायिताः।
पृथ्वीभारसन्तुलनार्थं
गजराजः अपि आन्दो-
लितः चलितः च।
भयानकः भूकम्पः
अपि प्रादुर्भूतः।

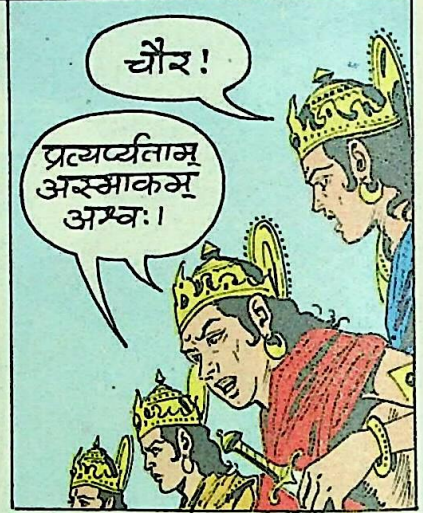

ततः स्वकर्तृत्वेन संमूढाः सगरपुत्राः तत्र गताः यत्र कपिलमहर्षिः
समाधीमग्नः आसीत्।

अत्र एषः
अस्माकं अश्वः।

अतः अस्थ
ऋषेः एवायम्
अपराधः।

चौरः!

प्रत्यर्प्यताम्
अस्माकम्
अश्वः।

क्रोधाविष्टाः राजकुमाराः महर्षिं प्रहर्तुं सिद्धाः
तदा-

चौर इति कथ-
नस्य धैर्यं कथम्
आगतम्? हुं-

एतेषां राजपुत्राणां धृष्टतया कुपितः कपिलमुनिः स्वस्य एकेन हुंकारेण
एव ६०००० (षष्टि सहस्रमितान्) राजपुत्रान् भस्मी-
भूतान् कृतवान्।

यदा सगरपुत्राः यज्ञस्थलं न प्रत्यागताः तदा सगरेण शिवस्य कथनं श्रुतम्।
तेन स्वयोत्रम् अंशुमन्तम् अवदत् ।

अंशुमान् निवर्तिः। पाताललोके यत्र
पितृव्याः प्रविष्टाः आसन्। तत्र
अयं प्राप्तः।

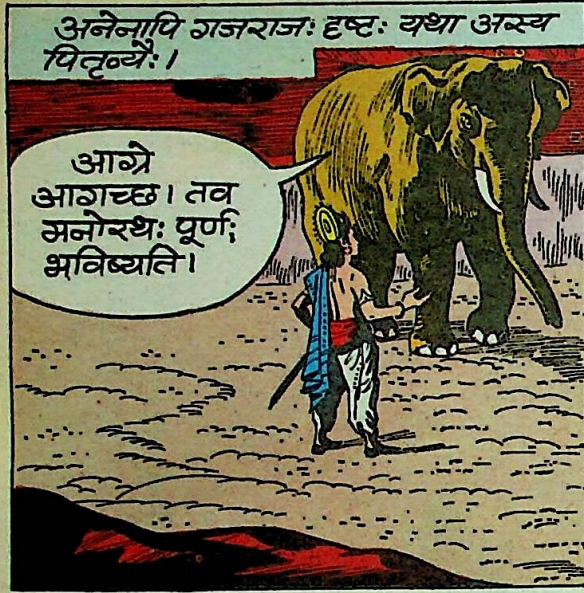

अत्र गर्ते मया
प्रवेशः कर्तव्यः।
मम पितृव्याः
गताः स्युः
कदाचित्।

अनेनापि गजराजः दृष्टः यथा अस्य
पितृव्यैः ।

आगे
आवाच्छ । तव
मनोरथः पूर्णः
भविष्यति ।

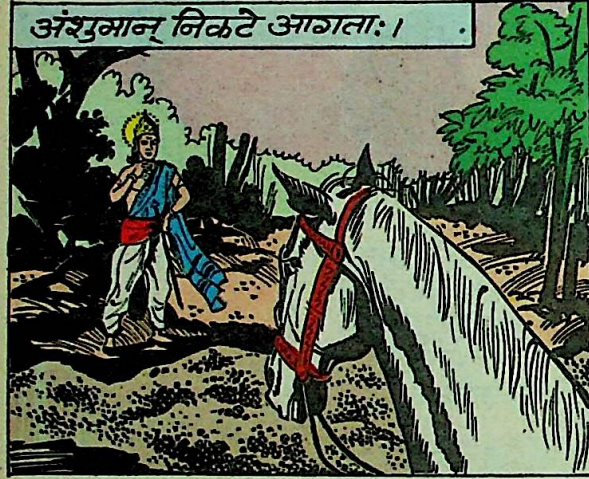

अनन्तरं -

हे! सः अश्वः अस्ति!
मम पितृव्यानां
विषये महर्षिं
पृच्छामि अहम् ।

अंशुमान् निकटे आगताः ।

सः महर्षिं प्राणमत् ।

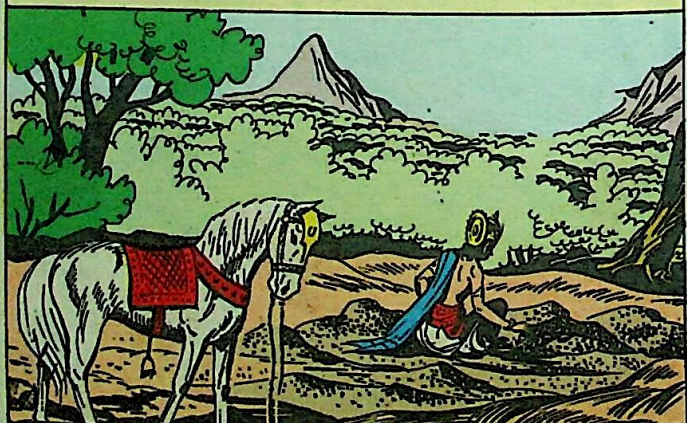
ऋषिवर! अपि भवता
मम पितृव्याः दृष्टाः?
ते अश्वस्य अन्वेषणे
आगताः आसन् ।

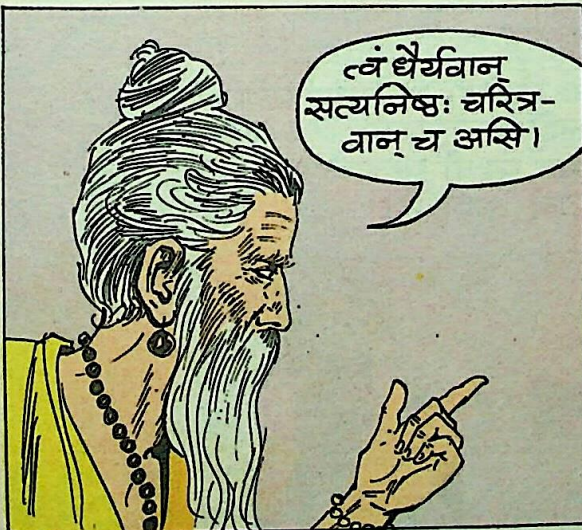
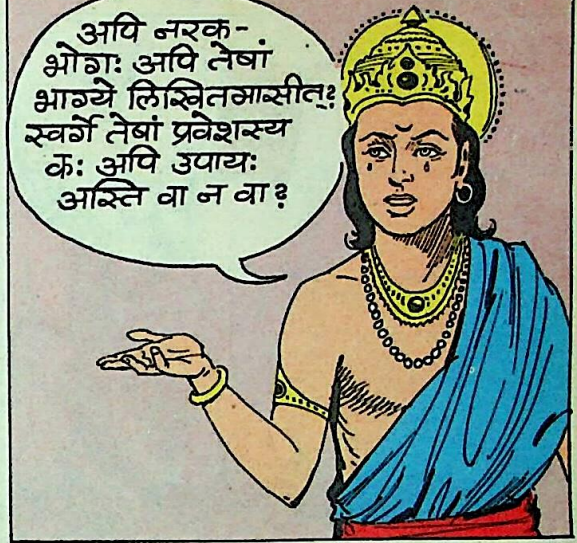
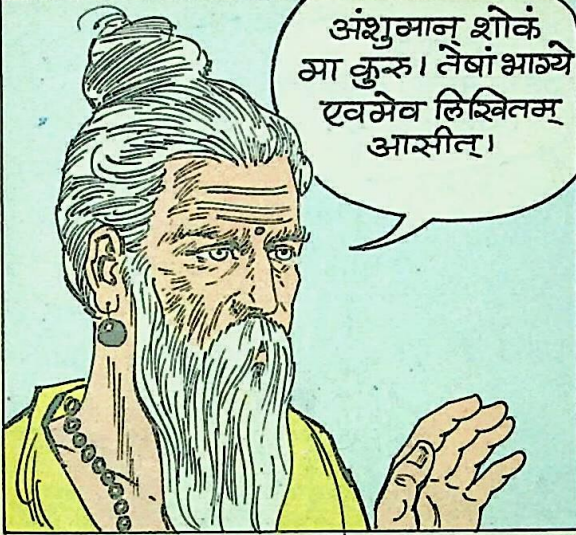
हं वत्स! दृष्टाः आसन्!
ते महान्तः उद्धृताः
आसन् । मया स्वत-
पसः अग्निना ते
भस्मीभूताः
कृताः ।

अंशुमान् स्वपितृव्यानां भस्म मुष्टिना गृहीत्वा
शोकाकुलः भूत्वा रोदनम् अकरोत् ।

महर्षिः तम् अस्मान्त्वयत् -

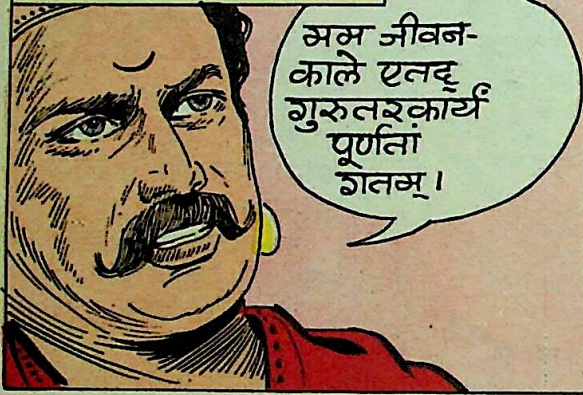
अंशुमान् अश्वं गृह्णित्वा प्रत्यागतः।

अस्माकं
रक्षा जाता। यज्ञस्य
अश्वः प्राप्तः।

अधुना
यज्ञः पूर्णतां
गच्छति।

अनन्तरं राजमन्दिरे अंशुमान् सगरराजं सर्वश्रावितवान् यथा महर्षिणा
कथितम्।

मम जीवन-
काले एतद्
गुरुतरकार्यं
पूर्णतां
गतम्।

अंशुमान् मदनतरे
त्वमेव राजा भवितुम्
योग्यः। गंगां पृथ्वीम्
आनेतुं त्वया एव प्रयत्नाः
कर्तव्याः।

सगरस्य मरणान्ते अंशुमान् राजा बभूव। परं च...

मम पुत्रः दिलीपः राजकार्यं प्रचालयेत्।
अहं हिमालये गन्तुकामः। तत्र तपः
कृत्वा गंगां पृथ्वीं प्रत्यानेतुं
प्रयत्नान् करोमि।

किन्तु अस्य प्रयत्नाः यशस्तां न गताः । अंशुमान् च मृत्युं गतः । पुत्रः दिलीपः
शोकाकुलः जातः ।

अहनिशिं सः स्वपूर्वजभावं
तेषाम् आत्ममुक्तिं च
चिन्तयति स्म ।
परम् -

अन्ते दिलीपः मृत्युशय्यायाम् आसीत् । कार्यं तु अपूर्णमेव । तस्य
पुत्रेण भगीरथेन मरणासन्नपितुः समक्षं प्रतिज्ञा कृता ।

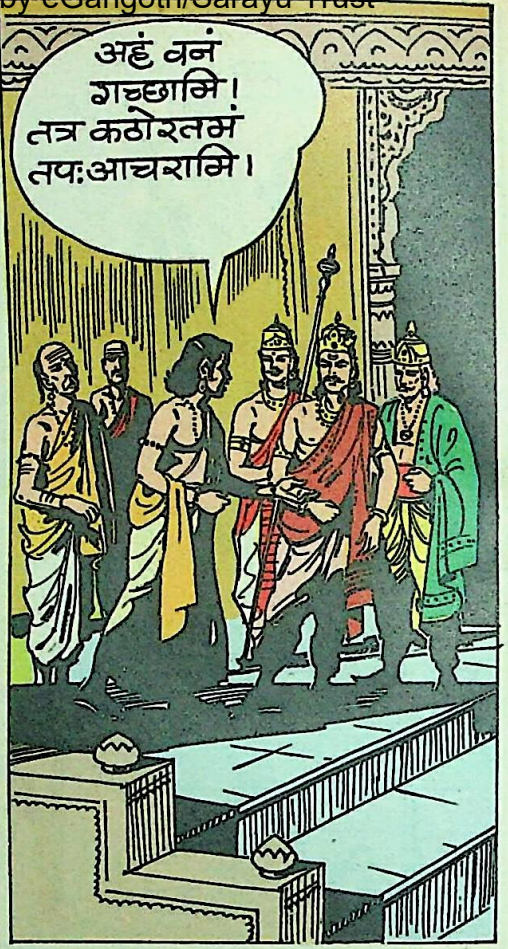

दिलीपे दिवं गते भगीरथः स्वमग्नि-
गणम् अवदत् -

भवताम्
अधिकारि मया राज्यं
निक्षिप्यते। पृथिव्यां
गंगां प्रवाहितां कृत्वा
एव अहं राजपदे
भवामि।

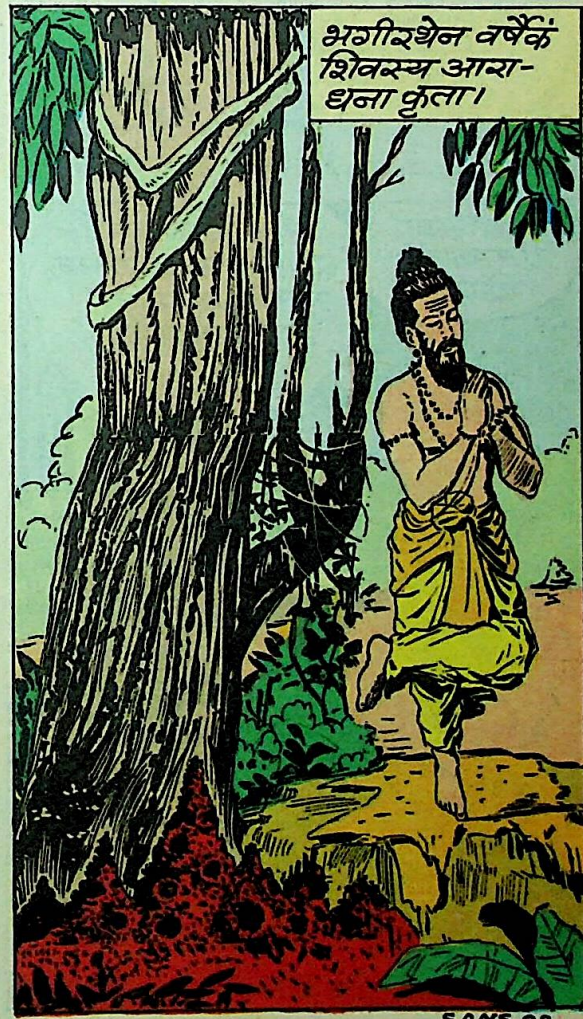
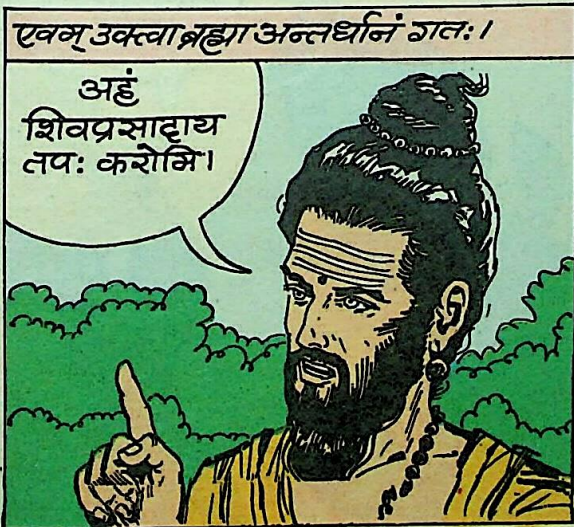
अहं वनं
गच्छामि!
तत्र कठोरतमं
तपः आचरामि।

भगीरथेन अनेक-वर्षाणि तपाचरणे
ध्यानधारणे च व्यतीतानि।

अन्ते अस्य एकाग्रनिष्ठया प्रसन्नः ब्रह्मा प्रकटः अभवत् ।

शिवेन दर्शनं दत्तम्-

अपेक्षितं
वरं
याचस्व।

भगवन्! पृथिव्यां
गंगावतरणसमये
अस्याः प्रवाहधारणे
कृपा करणीया।

त्वदर्थं मया
एतत्कार्यं
क्रियते।

तथापि मया पूर्ण-
वधानेन आचरणीयम्।
यतः गंगागतिः
न विश्वासाहृ।

पृथिव्याः उपरि गंगा-
प्रवाहविषये त्वयापि
सावधानेन आचर-
णीयम्। गंगा यथेष्टं
प्रवहति इत्येव
गंगास्वभावः।

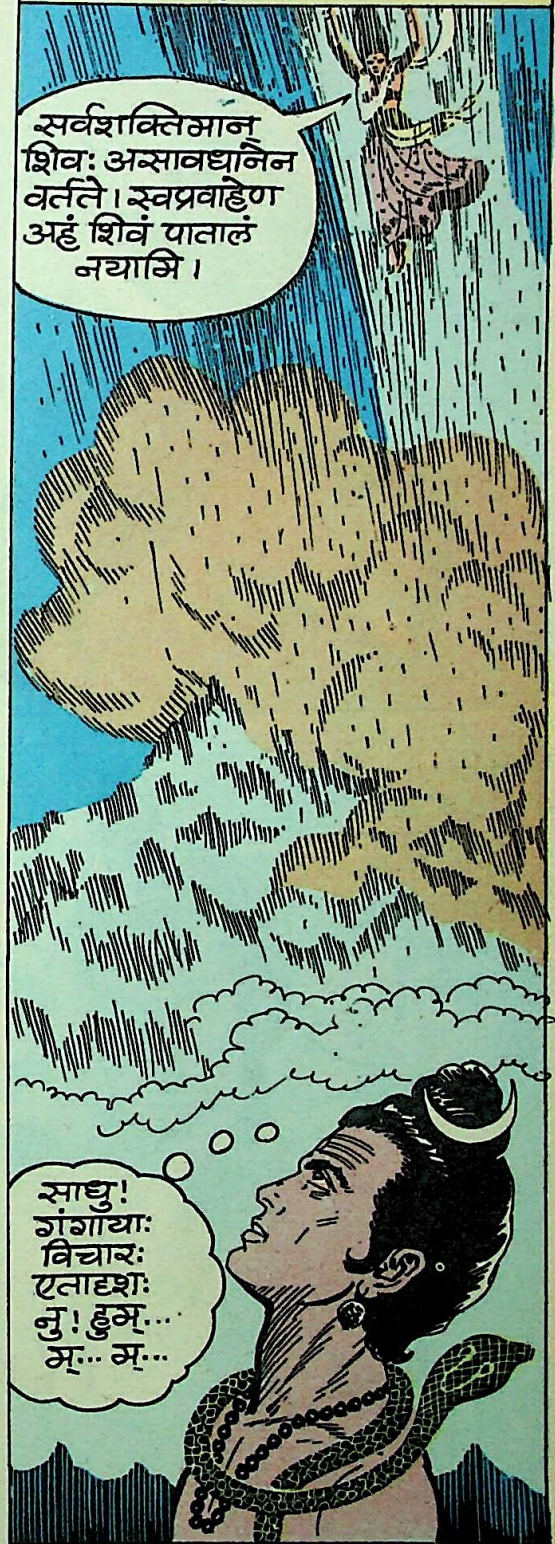
भगवन्,
सावधानेन
चरामि!

स्वर्गतिः गंगा पृथिवीम् आगन्तुं
सिद्धा अभवत्।

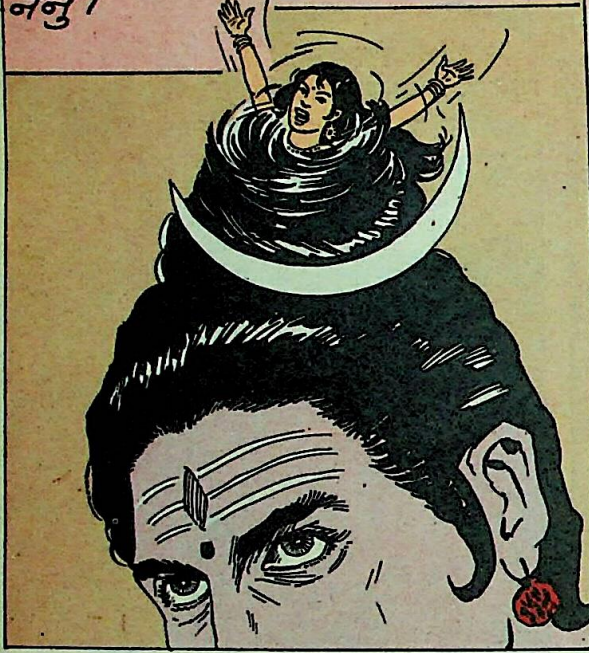
मागधीं सहस्रैव गंगा विचारम्
अकरोत् -

सर्वशक्तिमान्
शिवः अस्नानधानेन
वर्तते। स्वप्रवाहेण
अहं शिवं पातालं
नयामि।

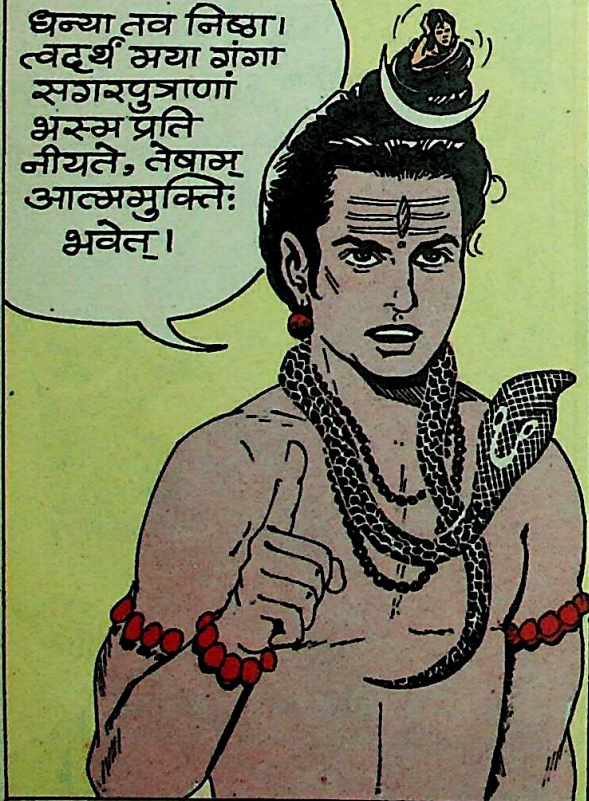

साधु!
गंगायाः
विचारः
एतादृशः
नु! हुम्...
म्...म्...

गंगावतरणान्ते एव शिवेन जटाभिः
सा निबद्धा । नैकानि वर्षाणि सा
तत्र एव पर्यभ्रमत् । बहिनर्गिता
ननु ।

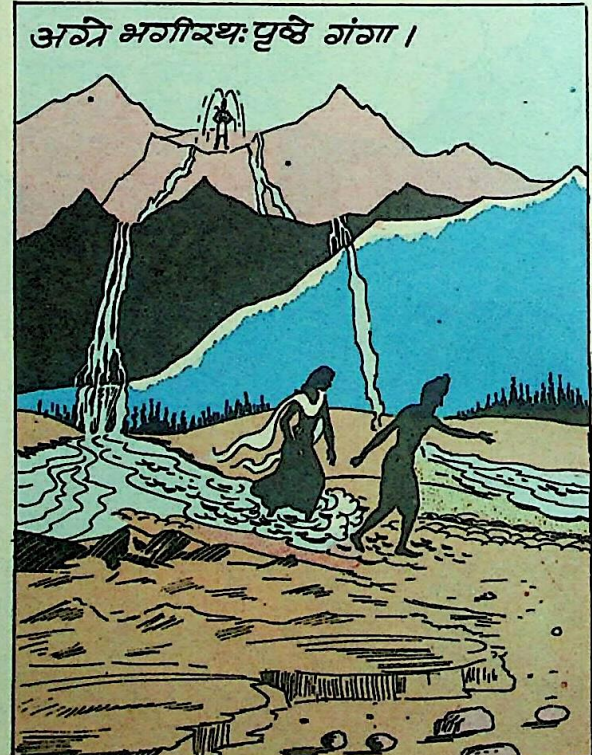
धन्या तव निष्ठा ।
त्वदर्थं मया गंगा
सगरपुत्राणां
भस्म प्रति
नीयते, तेषाम्
आत्ममुक्तिः
भवेत् ।

भगीरथेन पुनरेकदा शिवाराधना
कृता । शिवः प्रकटः जातः ।

अग्रे भगीरथः पृष्ठे गंगा ।

शिवमस्तकसंसर्गेण गंगा पुनरपि पुनीता जाता। जनाः स्वपापप्रक्षालनार्थं तां प्रति प्रधावन्ति स्म।

माता, गंगा
अस्माकं सर्वपापानि
प्रक्षालयति।

शिवमस्तक-
निवासेन गंगा
पुनरपि पवित्रा
अभवत्।

परं भगीरथस्य साधनायाः अधुनापि
अन्तः नाभवत् । समुद्रतः पाताललोकः
अतिदूरम् आसीत् । मार्गे च-

एते जनाः कुत्र
गच्छन्ति?

जह्नुऋषेः
यज्ञार्थम् ।

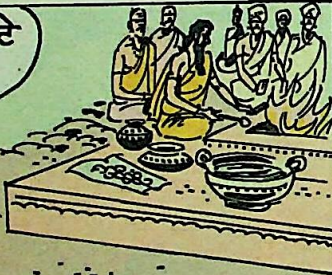

अहं तत्र
प्रवहामि ।

यथेच्छसि तथा ।
परं ऋषिः सा बाधता
कथमपि ।

पुनरपि निकटे
भवामि ।

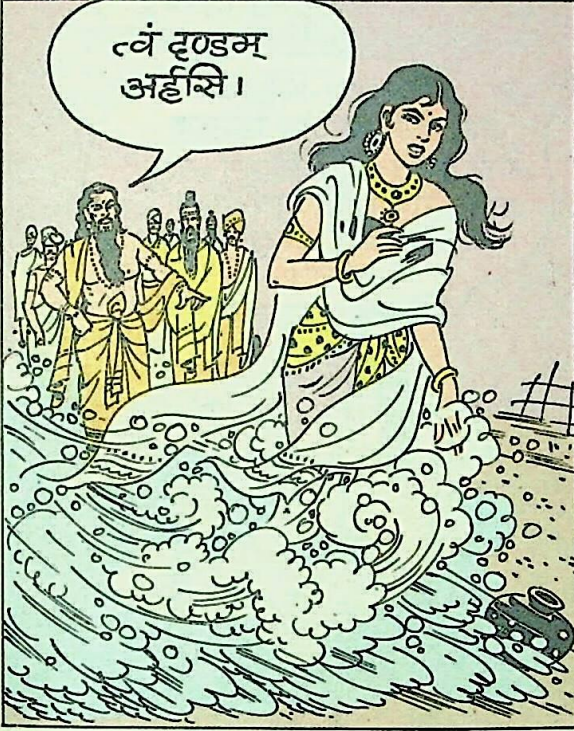
तथापि स्वच्छन्दिनी गंगा
पुनः अग्रे प्रवहति ।

सावधानेन
भाव्यम् । हुव-
नाग्निं शान्तं
कृत्वा त्वया
यज्ञभङ्गः
क्रियते ।

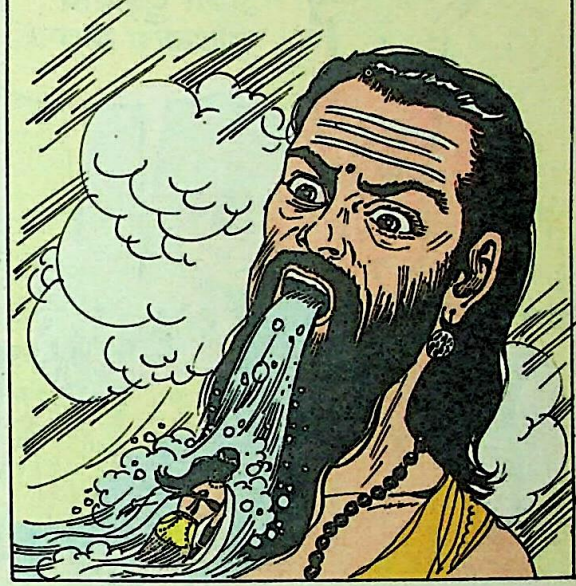

ऋषिः क्रोधाविष्टः अभवत्।

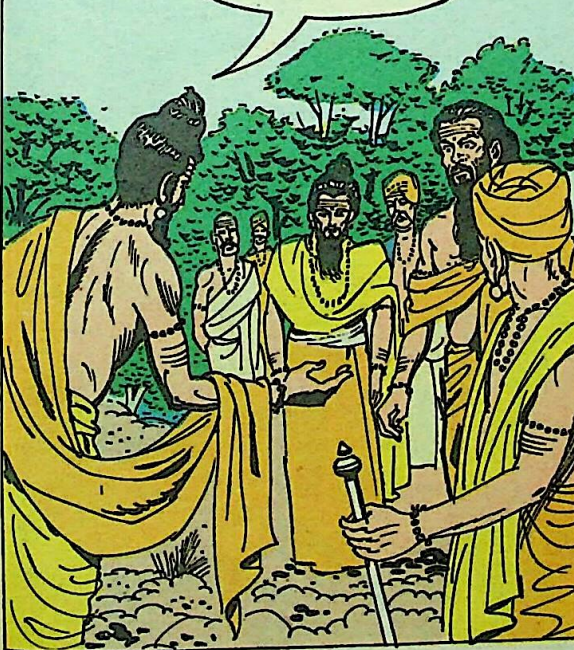
त्वं दण्डम्
अर्हसि।

क्रोधाविष्टेन मुनिना सा
सहस्रैव पीता।

हे पुण्यात्मन्!
गंगा क्षन्तव्या
सा च भोक्तव्या।

हुं, ऋषिवर!
भगीरथस्य
परिश्रमः विफलः
मा भवतु।

भगीरथस्य तपसः विचारं कृत्वा जह्नुना गंगा मुक्ता कृता।

हे पुण्यात्मन! गंगा
अधुना जाह्नवी इत्यपि
नामास्मिधाना। अर्थात्
तव पुत्री।

अन्ततः गङ्गाया सह भगीरथः समुद्रान्तः पारे पाताललोकं प्राप्तः । सगर
पुत्राणां भस्म स्पर्श्य गङ्गा समुद्रतलपर्यन्तं गता । तदा प्रकृतिः समुद्रः
सागरः इत्यपि कथ्यमानः बभूव ।

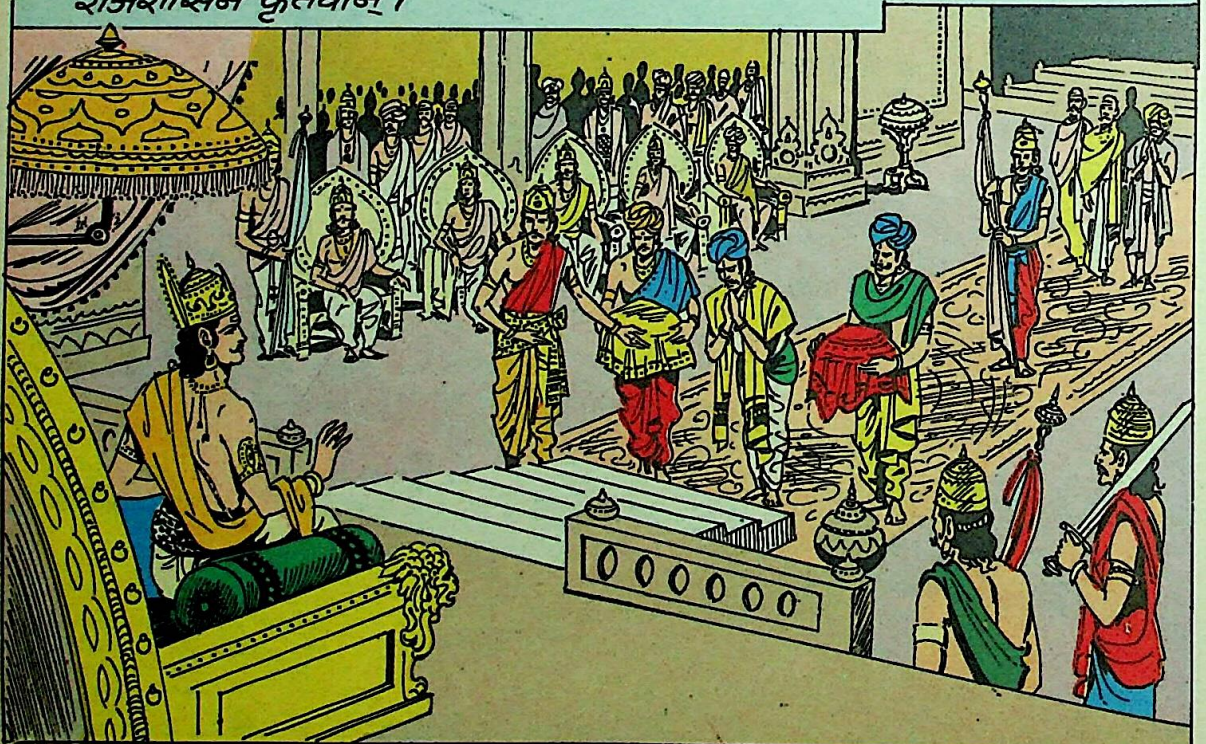

वचनपूर्णान्ते ब्रह्मा भगीरथस्य
पुरतः प्रकृतां गतः।

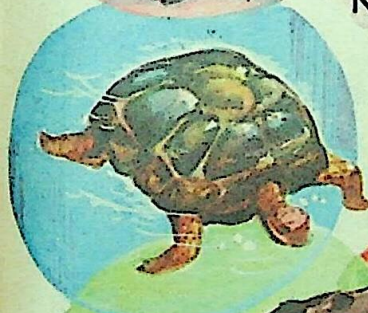
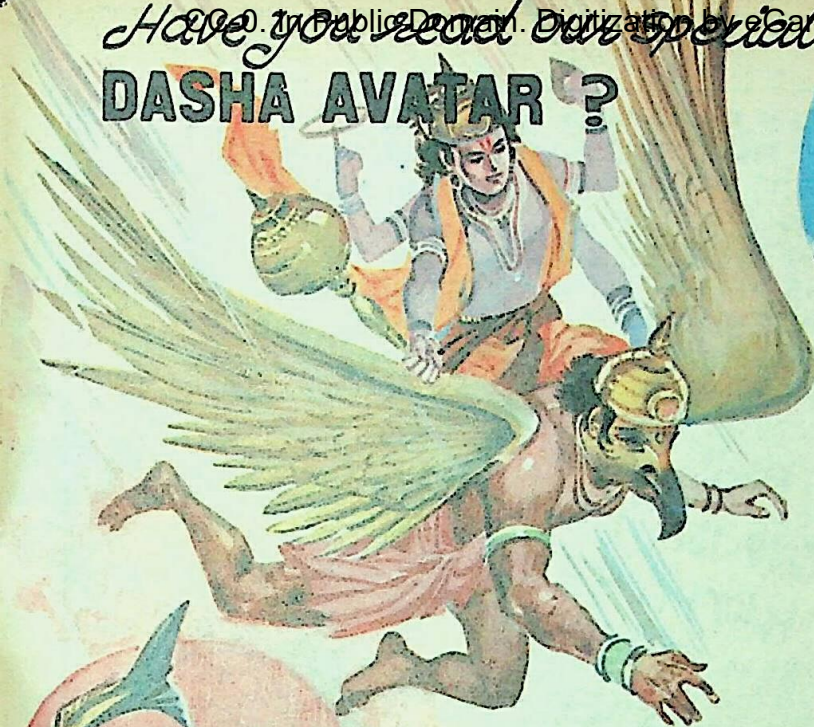
सगरपुत्राः स्वर्गे सन्ति।
यावत् गंगा भूलोके प्रवहति
तावत् ते सगरपुत्राः
स्वर्गलोके वसन्ति।

तव तपसा
त्वया गंगा
भूलोके आनीता।
अतः सा
भागीरथी इत्यपि
कथ्यमाना
भवति। अर्थात्
तव पुत्री।

अनन्तरं भगीरथः स्वराज्ये प्रत्यागतवान् महता कुशलतया च
राजशासनं कृतवान्।

Have you read our special issue
DASHA AVATAR ?

THE TEN INCARNATIONS OF VISHNU

Matsya - Kurma - Varaha
Narasimha - Vamana - Parashurama
Rama - Krishna - Buddha - Kalki

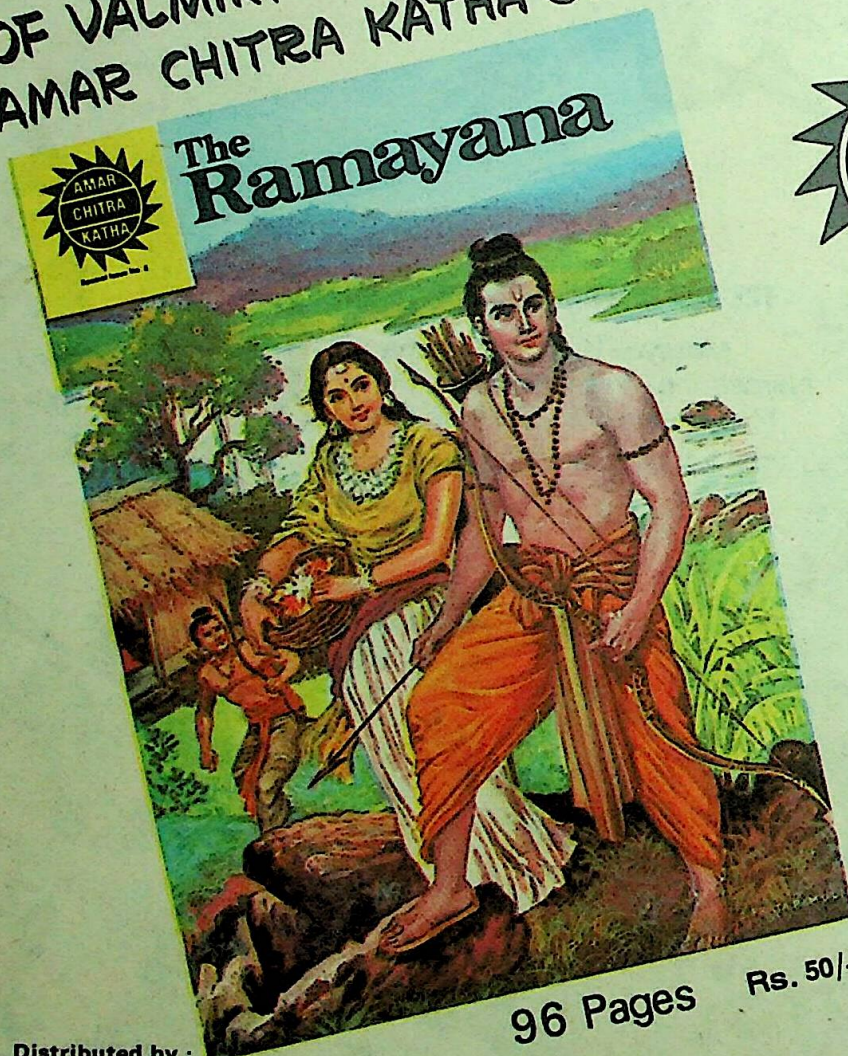
TEN STORIES RETOLD IN 88 PAGES

PRICE: Rs.50/-

VALMIKI'S RAMAYANA IS BELIEVED TO BE THE FIRST POETIC WORK WRITTEN IN SANSKRIT; IT IS, THEREFORE, REFERRED TO AS THE ADIKAVYA. IT IS SAID THAT BRAHMA ASSURED VALMIKI THAT "AS LONG AS THE MOUNTAINS STAND AND THE RIVERS FLOW, SO LONG SHALL THE RAMAYANA BE READ BY MEN."

THE IMMORTAL EPIC
OF VALMIKI NOW IN THE
AMAR CHITRA KATHA SERIES

96 Pages Rs. 50/-

Distributed by :

INDIA BOOK HOUSE

On public demand, the best 50 Amar Chitra Katha titles are now being brought out in Deluxe Editions.

Titles published

- 501 - Krishna
- 502 - Hanuman
- 503 - The sons of Rama
- 504 - Rama
- 505 - The Gita
- 506 - Shiva Parvati
- 507 - Nala Damayanti
- 508 - Chanakya
- 509 - Ganesha
- 510 - Buddha
- 511 - Savitri
- 512 - Tales of Vishnu
- 513 - Hanuman to the rescue
- 514 - Tales of Durga
- 515 - Ganga
- 516 - Krishna and Rukmini
- 517 - Vivekananda
- 518 - Krishna and Jarasandha
- 519 - Elephanta
- 520 - Tales of Narada
- 521 - Angulimala
- 522 - Krishna and Narakasura
- 523 - Raman of Tenali
- 524 - Indra and Shibi
- 525 - Tales of Arjuna
- 526 - Mahiravana
- 527 - Bheema and Hanuman
- 528 - Kumbhakarna
- 529 - Kartikeya
- 530 - Shakuntala
- 531 - Karna
- 532 - Sudama
- 533 - Abhimanyu
- 534 - Bheeshma
- 535 - Mirabai
- 536 - Ashoka
- 537 - Prahlad
- 538 - The churning of the ocean

- 539 - Rani of Jhansi
- 540 - Panchatantra - Jackal and the War Drum
- 541 - The Lord of Lanka
- 542 - Draupadi
- 543 - Jataka Tales - Monkey stories
- 544 - Subhas Chandra Bose
- 545 - Birbal the wise
- 546 - Vali
- 547 - Garuda
- 548 - Rabindranath Tagore
- 549 - Tales of Shiva
- 550 - Sati & Shiva

Price
Rs. 15
each

Did you know

- Over 78 million copies of Amar Chitra Katha have been sold so far?
- A few titles have been brought out in 38 languages of the world?
- 436 titles have been printed so far?

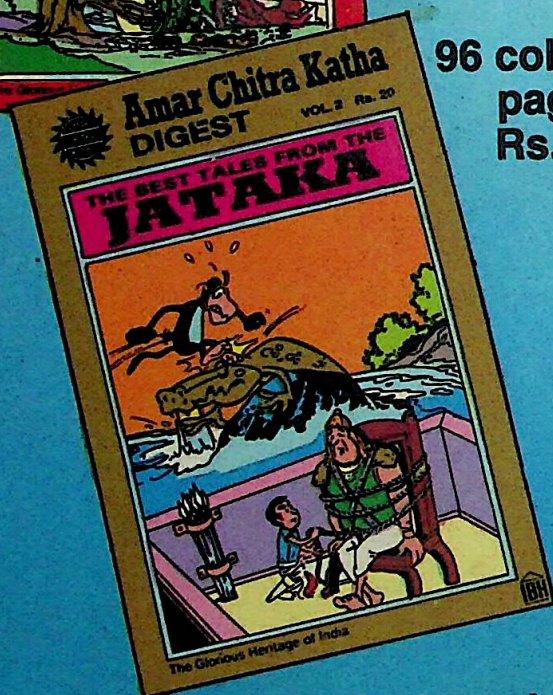
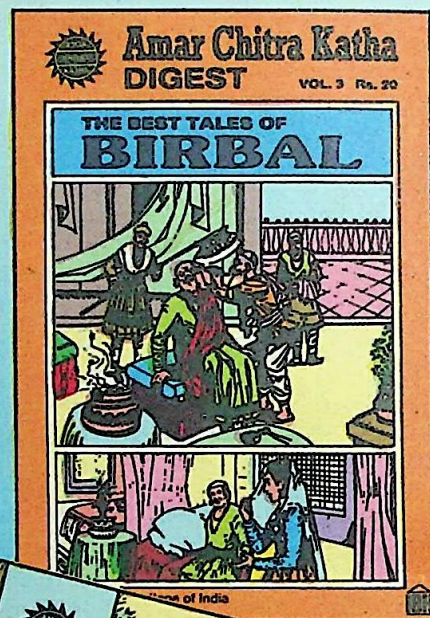
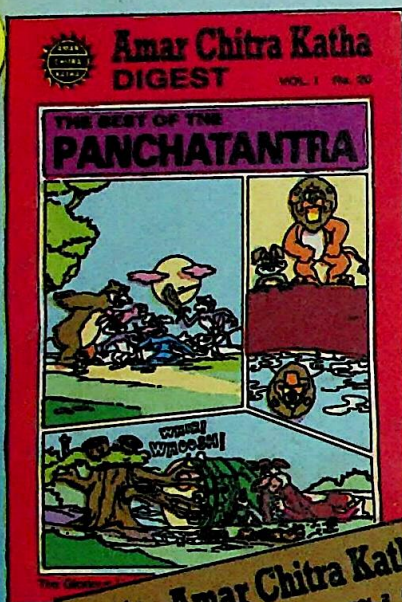
Published by :
India Book House Pvt. Ltd

Give your child a gift he'll treasure forever

AMAR CHITRA KATHA DIGEST

96 colourful
pages
Rs. 20

The glorious heritage of India

Available at all leading bookstalls

Published by:

India Book House Pvt. Ltd.

Kashi Maharani Collection, Ramnagar Fort, Varanasi